

Historisk grensetrafikk

Da Olav Haraldsson var på vei tilbake til Norge sommeren 1030 gikk han og følget hans fra Frösön over Duved og Skalstugan før han tok ned i dalen langs Inna med kurs for Verdalen. Inndalsveien var nok allerede da i lange tider brukt av handels- og ferdafolk mellom Jämtland og Trøndelag. Seinere ble den gamle fjellveien tatt i bruk av pilegrimer på vei til Trondheim, og det ble bygd flere fjellstuer langs denne traséen, bl.a. Stalljärnsstugan, Medstugan og Skalstugan. Sommers tid la mange vandringsruten lenger sør, fra Duved og Enafors til Skurdalsporten nær Storlien og derfra ned til Meråker. Men både pilegrimer og andre reisende hadde også andre alternativer til veivalg. Særlig trakk mange pilegrimer seg ofte unna de viktigste ferdselsårene og trakk nye stier, langt fra folk. I de nærmere 500 år Hellig Olavs grav var et viktig reisemål også for folk østfra, fant nok pilegrimene seg flere ruter over fjellet. Siste stavelse i navn som Ekorndörren og Skardøra er et minne om at folk fant *åpninger* mellom de høye fjella også i Sylene.

De fleste som passerte gjennom disse fjellovergangene var nok jämter. Slik kan vi snakke om en dominerende vestlig trafikk, sjøl om folk naturligvis etter endt ærend i Trøndelag siden gikk samme lange og harde vei tilbake. I mange hundre år sto jämtene i en mellomstilling i forholdet til Norge og Sverige. To

Gjennom Ekorndörren gikk pilegrimstrafikken til og fra Trondheim i flere hundre år.

nasjoner striddes om hvor Jämtland hørte hjemme. Med Trøndelag var kontakten ikke minst sterk pga. behovet for salt, fisk og jordbruksvarer, og sjøl etter at Jämtland var tilfalt Sverige for godt i 1645 fortsatte samhandelen. Både i Trondheim, på Levanger og ved andre lokale markeder var jakt- og fangstvarer fra Jämtland et vanlig innslag helt inn i vår tid. Og bare på 1700-tallet tok ikke mindre enn 200 jämter borgerskap i Trondheim.

Farende i fjellet kunne ha langt andre hensikter enn de fredelige pilegrimene, fangsfolket og kjøpmennene. Til forskjellige tider har hærfolk vært på vandring i dette ofte barske og ugjestmilde fjellområdet. Også denne trafikken er i alt vesentlig kommet fra øst. Opp gjennom historien har de svenske innfall i Trøndelag vært mange, men sjelden særlig vellykkede. Bare en gang førte angrepet til erobring, i 1658 da Trøndelag i en kort periode kom inn under svensk myndighet før landsdelen ble gjenerobret og avgitt. Et norsk hærtog mot Sverige ble gjennomført høsten 1808, og da gikk marsjen opp fra Meråker og stanset ikke før inne ved Järpen skanse der troppene vendte om etter noen dager med stillingskrig.

Ikke mindre enn ni fjellveier er registrert i grensetraktene i midtre del av Trøndelag. Sør for Sylmassivet har vi nevnt Ekorndörren og Skardøra. På nordsida kom ei rute fra Handöl langs Handölsälven, nordom Essandsjøen og ned til Tydal (Armfelt-ruta).

Tragedien i Tydalsfjellene

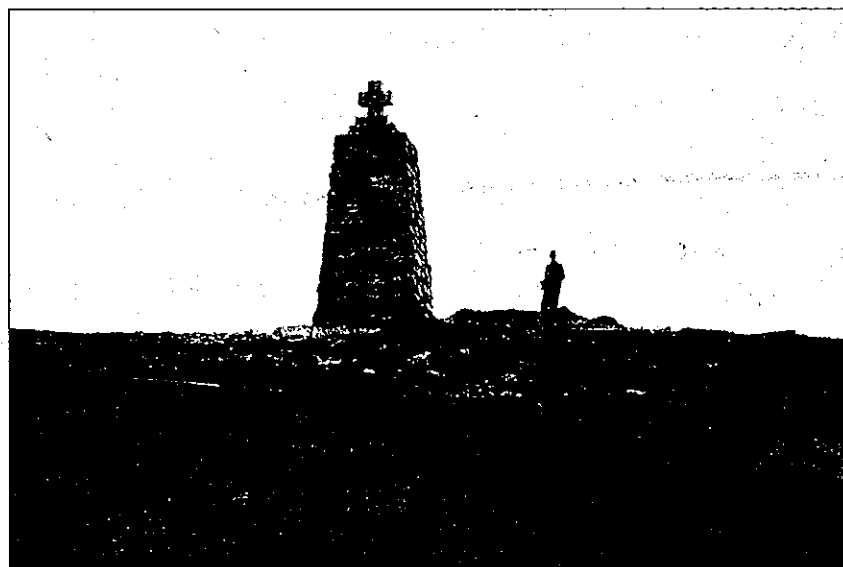
Tilbaketoget til general Armfelt og hans karolinerarmé over Tydalsfjellene ved årsskiftet 1718/19 er velkjent historie. Få begivenheter har levd så lenge på folkemunne som denne tragedien, og mange artikler og bøker er skrevet om den sørgelige skjebnen denne svenske hæravdelingen led.

I august 1718 hadde den svenske nordarméen, en styrke på vel 10 000 mann med drøyt 6700 hester, gjort innfall i Trøndelag, og hele høsten holdt de Trondheim beleiret. Men forsvaret av byen var såpass sterkt at svenskene ikke greide å gjøre noen erobring. Det endelige tilbaketoget over grensen startet etter at Armfelt hadde fått melding om at Karl 12. den 8. desember var falt ved Fredriksten festning i Halden.

Sist i desember 1718 gikk marsjen opp Gauldalen. Det planlagte raske seinsommerfelttoget hadde trukket i langdrag, og soldatene hadde alt i flere uker savnet vinterutrustning. 2. juledag tok arméen med ca. 200 hester og noen tvungne lokale kjentmenn opp fra Haltdalen. Målet var den nærmeste bebyggelsen på svensk side, Handöl, en strekning på seks-sju mil, for det meste i snaufjellterreng. Men fjellet lå med hard skaresnø og bød på relativt gunstige forhold.

Allerede på den første etappen, over til Østby i Tydal, bukket mange av de tynnkledte blå-gule soldatene under. For å unngå større tap av menneskeliv lot Armfelt arméen ligge i ro i Tydal de siste to dagene fram til nyttårsaften. Her skulle de samle krefter til de resterende 45 kilometrene, en krevende tur gjennom høyfjellet.

Under oppstigningen fra dalen svartnet himmelen i nordvest. Vinden frisknet på, og snart drev snøbygene tett over den lange rekken med soldater. Leir for natta ble slått ved nordenden av Essandsjøen. Her fant soldatene lite å nære bålene sine med og måtte ty til både geværkolber og sleder i et desperat forsøk på å holde varmen i den kraftige snøstormen som nå herjet i fjellet. Alle bål sloknet lenge før daggry, og både oppbrudd og den videre marsjen skjedde i full uorden. Hele arméen var snart i oppløsning. Hver mann hadde nok med å berge seg sjøl. Mange segnet om av frost og utmattelse i løpet av dagen, og ingen hadde mulighet til å hjelpe dem opp igjen. Da mørket senket seg denne dagen, den 1. januar 1719, ble leir slått ved Bustvola like ved grensen. Brensel fantes det heller ikke her, og de sparsomme matrasjonene var også på det nærmeste tatt slutt. Kulda og stormen tok hundrevis av liv denne natta, utslettet så å si en finsk avdeling som fra før hadde vært igjennom mange vintertokt. Men på dette felttoget stilte svært dårlig rustet. De fleste hadde uniformsplaggene rett på kroppen, uten noe varmende undertøy.

Minnesmerket på Bustvalen der Armfelts soldater gjennomgikk umenneskelige lidelser først på januar i året 1719.

De gjenlevende soldatene fortsatte den ørkesløse marsjen mot redningen. Enkeltvis og i spredte grupper nådde de dødstrøtte og forfrosne fram til de tre enslige gårdene i Handöl. Her tentes bål av det som kunne oppdrives av brensel. Bålene viste vei for mange som kom etter, men varmet ikke nok til å holde alle i live. Den første natta i Handöl døde ca. 600 mann.

Nå ble tragedien kjent på svensk side, og et redningsapparat satt i verk. Ennå i etpar dager nådde overlevende fram til Handöl-gårdene, noen så frostskadde at de måtte dra seg fram på alle fire. Nå ble de tatt hånd om. Mange syke og hjelpeløse soldater ble trukket på sleder til Duved.

Omkring 2300 soldater omkom på den umenneskelige fjellmarsjen. Men ytterligere 1400 døde i løpet av vinteren og våren av de skadene de hadde pådratt seg. Rundt 600 levde resten av livet som krøplinger.

Men den enes død, den andres brød. Flere kilder beretter om norske bønder som tok seg inn på fjellet senere på vinteren og sikret seg klær, våpen og metall - gjenstander som de omsatte for korn og andre matvarer. Det het også at «om Vaaren efter, var til de Stæder ej fremkommendes for Stanch, men der saaes mangfoldig Ræve og vilde Rov-Fugle».

Gruvedrift i Tydal, Selbu og Meråker

Øst for de skiferholdige Gauldalsfjella ligger et nord-sørgående bergartdrag med forekomster av kobberkis. Best og rikest er malmen rundt Røros, men også lenger nord er forekomstene utnyttet gjennom mange år. Både Tydal, Selbu og Meråker har en lang historie som gruvebygder.

Røros kobberverk ble startet i 1644 og fikk stor betydning for bygdene omkring. Fra 1676 hadde også bøndene i Selbu og Tydal rett til å delta i transport for verket, kjøring av malm, ved eller trekull.

I 1712 gjorde trondheimsborgeren Povel Madsen Holst et malmfunn i Høyåsvara i Selbu. Funnet ble gjort etter at Holst hadde fått tips om at det fantes kobberkis i Roltdalen. Forekomsten var slik alt kjent på den tid. I 1713 slo Holst seg sammen med flere pengesterke menn i Trondheim for å komme i gang med gruvedrift i dette området. Arbeidere ble i de nærmeste årene hentet fra Flora, Uthus og Hegset, mens en smeltehytte ble anlagt i Møltnåa på Møltnhus. I nærheten av smeltehytta, på Mebust og Rønsberg ved Markåa, vokste det frem en koloni med gruve- og hyttearbeidere, samt på Stormoen der Schulzhytta ligger i dag.

Navnet på gruva i Selbu ble Høyås gruve. I dag finnes tydelige spor etter driften her på nordsida av Gammelseterfjellet mot Roltdalen. Gruva ligger i fjellbandet i en høyde av 720 meter over havet, og avstanden er over fem kilometer til Hegset, som er nærmeste gård. Gruva lå slik værhardt til, og en